

الگوی مطلوب حسابداری متناسب با نظام بانکداری بدون ربا

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۰/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۴/۱۹

* حسین عبداللهی
** غلامحسن تقی نتاج
*** سیدعباس موسویان

چکیده

یکی از چالش‌های نظام بانکداری بدون ربا، چالش حسابداری بانک‌هاست. این پژوهش در پی این پرسش است که آیا سیستم حسابداری فعلی، از نظام بانکداری بدون ربا پشتیبانی می‌کند؟ اگر چنین نیست، الگوی مطلوب حسابداری بانکداری بدون ربا کدام است؟ بر این اساس، فرضیه اصلی «الگوی مطلوب حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا مبتنی بر رویکرد پاسخگویی است»، تدوین و هشت فرضیه فرعی در راستای فرضیه اصلی طراحی و به خبرگان ارائه و پاسخ آنها راجع به این فرضیه‌ها جمع‌آوری گردید. داده‌های تحقیق با استفاده از آزمون کولموگروف - اسمیرنوف و آنالیز واریانس‌ها تجزیه و تحلیل شده و در نتیجه فرضیه‌های تحقیق از سوی خبرگان تأیید شدند.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که الگوی مطلوب حسابداری، دارای مشخصات زیر است: «رویکرد الگوی مطلوب حسابداری رویکرد پاسخگویی است»، «بانک نقش و کیل سپرده‌گذاران را دارد»، «اهداف استفاده‌کنندگان از اطلاعات مالی، کسب حداکثر سود با رعایت موازین اسلامی است»، «ویژگی اصلی اطلاعات، صحیح بودن، منصفانه بودن و قابل فهم بودن می‌باشد»، «تعیین و توزیع سود بر مبنای موازین اسلامی است»، «ارزش جاری مبنای اندازه‌گیری است»، «اهداف گزارشگری، ارائه اطلاعات درباره چگونگی انجام وظیفه و کالت و رابطه پاسخگو و پاسخ‌خواه است».

واژگان کلیدی: بانک، بانکداری بدون ربا، نظام حسابداری، استانداردهای حسابداری.

طبقه‌بندی JEL: M48, G38, P26, Z12

۱۵۲

فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی / سال هفدهم / شماره ۶۸ / زمستان ۱۳۹۶

Email: s.hoseinabdollahi@gmail.com.

*. استادیار دانشگاه امام حسین (نویسنده مسئول).

Email: hpoorya@yahoo.com.

** . دانشیار دانشگاه امام حسین.

Email: samosavian@yahoo.com.

***. استاد پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

مقدمه

نظر به اینکه اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا مستلزم تهیه زیرساخت‌ها و ایجاد بسترهای مناسب سخت‌افزاری و نرم‌افزاری، اصلاح سیستم‌های مرتبط با نظام بانکداری و آموزش مدیران و کارکنان بانک‌ها بوده و گرچه طی سه دهه گذشته اقدامات زیادی هم در اصلاح روش‌ها، فرایندها و فرم قراردادها انجام شده و همایش‌های زیادی در این خصوص برگزار و مقاله‌های فراوانی در این زمینه منتشر شده، اما کارکرد نظام بانکداری بدون ربا همچنان با چالش‌هایی روبه‌رو بوده و عملکرد آن با انتقادهایی مواجه می‌باشد. این انتقادات به‌نحوی است که گاهی حکم به غیرشرعی بودن عملیات بانکی داده می‌شود.

تعریف و بیان مسئله

به‌رغم گذشت بیش از سه دهه از تصویب و اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا، به نظر برخی از صاحب‌نظران، قسمتی از عملکرد نظام بانکی با مبانی فقهی اسلام انطباق ندارد. منتقدان از نظام بانکی بر این باورند که هرچند ممکن است اشکال‌هایی به قانون وارد باشد و این قانون نیاز به بازنگری داشته باشد، ولی در مجموع مفاد قانون ایراد زیادی ندارد؛ مشکل اساسی مربوط به اجرای قانون است که باید برای حل آن چاره‌ای اندیشیده شود. یکی از اصول بدیهی این است که برای تحول نظام بانکداری کشور لازم است اجزا و نظام‌های مرتبط با آن نیز متحول شوند. یکی از بخش‌هایی که باید همزمان با تحول نظام بانکی متحول می‌شده و نقش اساسی هم در اجرای صحیح قانون عملیات بانکی بدون ربا داشته، نظام حسابداری بانک‌ها بوده که در آن هنگام مورد توجه واقع نشده است. اصلاح نظام حسابداری بانک‌ها نیز مستلزم تدوین استانداردهای حسابداری و حسابرسی بانکداری بدون ربا بوده که بر اساس قانون بر عهده سازمان حسابرسی - به‌عنوان مرجع رسمی تدوین استانداردهای حسابداری کشور - بوده که در این زمینه هم اقدامی صورت نگرفته است. از آن هنگام تاکنون بانک‌ها مکلف بوده‌اند نظام حسابداری و گزارشگری خود را در چارچوب استانداردهای حسابداری رایج که بیشتر با شرایط بانکداری در کشورهای سرمایه‌داری سازگار است طراحی و اجرا کنند. از آنجایی که حسابداری یک دانش اجتماعی و کاربردی است و تابع شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور محل پدیدآمدن آن

است، نمی‌تواند در کشورهایی که دارای شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی متفاوتی است به‌طور کارآمد عمل کند. تحقیقات انجام‌شده در کشورهای غربی نیز نشان می‌دهد که به دلیل این ویژگی حسابداری، بایستی این دانش با شرایط فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی کشور استفاده‌کننده تطبیق داده شود (Hopwood, 1991/ Hofsted, 1987).

این تحقیق در نظر دارد به این پرسش پاسخ دهد که آیا الگوی مطلوب حسابداری نظام بانکداری بدون ربا مبتنی بر رویکرد پاسخگویی است؟ آیا نظام حسابداری فعلی بانک‌ها قادر است از نظام بانکداری بدون ربا پشتیبانی کند؟ اگر چنین نیست، الگوی مطلوب حسابداری نظام بانکداری بدون ربا کدام است؟

اهمیت و ضرورت انجام تحقیق و ارائه الگوی مطلوب

شالوده بانکداری بدون ربا رعایت موازین شرع مقدس اسلام و پرهیز از انجام معاملات ربوی می‌باشد. ربا در قرآن کریم به‌شدت نهی شده است. در آیات ۲۷۸ و ۲۷۹ سوره بقره خداوند متعال می‌فرماید:

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از خدا بترسید و زیادی ربا را رها کنید، اگر به‌راستی اهل ایمانید. پس اگر ترک ربا نکردید آگاه باشید که به جنگ خدا و رسول او برخاسته‌اید و اگر از این کار پشیمان شده‌اید اصل مال شما برای شماست که در این صورت به کسی ستم نکرده‌اید و از کسی ستم نکشیده‌اید.

در بانکداری بدون ربا نمی‌توان در مورد قراردادهای با سود نامشخص مانند عقود مشارکتی و مضاربه پیش از انجام کار سود قطعی تعیین کرد و یا هر ساله سود علی‌الحساب اعلام و در پایان سال بدون محاسبه سود واقعی، همان سود را به عنوان سود قطعی تلقی نمود و یا همانند بانک‌های ربوی برای هر نوع کار نامشخصی تسهیلات پرداخت کرد و یا اموال و سپرده‌های نزد بانک را در راه‌های غیرشرعی به کار گرفت. به‌رغم تدوین و تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا از سال ۱۳۶۲ و دقت بالای تدوین‌کنندگان این قانون برای انطباق آن با موازین اسلامی، به دلایلی این قانون با مشکلاتی مواجه بوده است. یکی از دلایل اجرانشدن صحیح قانون این است که در این قانون نظام حسابداری مورد نیاز بانکداری بدون ربا در نظر گرفته نشده و اهرم‌های لازم برای نظارت و اجرای درست آن پیش‌بینی نشده است.

با وجود سابقه طولانی بانکداری بدون ربا در جمهوری اسلامی ایران، دیگر کشورهای مسلمان بعد از ایران به تأسیس و راه‌اندازی بانک اسلامی اقدام نموده و در طول دو دهه اخیر این نوع بانکداری به سرعت رواج یافته و از آن استقبال شده است. تأسیس سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی و وضع استانداردهای حسابداری برای عملیات حسابداری بانک‌های اسلامی را می‌توان یکی از دلایل موفقیت بانکداری اسلامی در این کشورها دانست. با توجه به توضیح داده‌شده می‌توان گفت که در صورت ارائه الگوی مطلوب نظام حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا و اجرای آن، اهداف زیر محقق خواهد شد - اهداف زیر مهم‌ترین اهداف می‌باشند :-

الف) با اجرای الگوی پیشنهادی این تحقیق، زمینه اجرای صحیح قانون عملیات بانکی بدون ربا فراهم می‌گردد.

ب) در صورت استقرار الگوی پیشنهادی در بانک‌ها، زمینه لازم برای محاسبه سود واقعی سپرده‌ها و اعطای تسهیلات مطابق عقود اسلامی فراهم می‌گردد.

ج) در صورت اصلاح نظام حسابداری بانک‌ها و در نتیجه اجرای صحیح قانون عملیات بانکی بدون ربا، زمینه افزایش اعتماد مراجع تقلید و مردم به نظام بانکداری فراهم می‌گردد.

د) در صورت اصلاح نظام حسابداری بانک‌ها و اجرای صحیح بانکداری بدون ربا، زمینه لازم برای تحقق ارزش‌های اسلامی و برقراری عدالت اجتماعی فراهم می‌گردد.

روش تحقیق

این تحقیق از نظر هدف جزء تحقیقات کاربردی محسوب می‌شود. با توجه به اینکه این تحقیق ابتدا در صدد شناخت وضع موجود و سپس در پی ترسیم وضع مطلوب است، می‌توان روش‌شناسی این تحقیق را رویکرد تفسیری به شمار آورد. مراحل انجام این تحقیق به قرار زیر است:

الف) **مطالعه مبانی نظری:** به منظور بهره‌گیری از دستاورد پژوهشگران و اندیشمندان، کتب و مقالات و نتایج تحقیقات گذشته مرتبط با موضوع تحقیق از جمله، مطالعه و بررسی مطالب مربوط به حسابداری اسلامی، حسابداری بانکداری بدون ربا، بانکداری اسلامی،

احکام فقهی راجع به عقود شرعی و معاملات، فتاوی مراجع عظام درباره مسائل بانکی با استفاده از کتب، نشریات و مطالب منتشره در فضای مجازی مطالعه شده و سپس شاخص‌های کلیدی مربوط به حسابداری بانکداری بدون ربا از تحقیقات گذشته و روایات و منابع فقهی استخراج گردیده است.

ب) تحقیق در مورد تدوین و انتشار استانداردهای حسابداری مبتنی بر ارزش‌های اسلامی: در این مرحله به منظور اطمینان از انتشار یا عدم انتشار استانداردهای حسابداری بر اساس موازین اسلامی و ارزش‌های اخلاقی بیانیه‌ها، مفاهیم و استانداردهای حسابداری انتشار یافته توسط سازمان حسابرسی مطالعه و بررسی شده است.

ج) کسب نظر خبرگان: در این مرحله به منظور دستیابی و شناخت وضع موجود، نظر خبرگان در رابطه با حمایت استانداردهای حسابداری، قوانین و مقررات حسابداری بانکداری بدون ربا و مطلوب بودن گزارش‌های مالی فعلی در انعکاس صحیح و کامل فعالیت بانک‌ها اخذ شده و سپس برای اطمینان از تشخیص درست شاخص‌های کلیدی شاخص‌های مزبور به خبرگان عرضه گردیده و از نظر آنها درباره این شاخص‌های کلیدی پرسش شده و داده‌های تحقیق تجزیه و تحلیل گردیده است.

د) طراحی و پیشنهاد الگوی مطلوب حسابداری بانکداری بدون ربا: پس از تأیید و اجماع خبرگان در مورد اینکه در شرایط فعلی، نظام حسابداری متناسب بانکداری بدون ربا در بانک‌ها استقرار نیافته است، تأیید شاخص‌های کلیدی پیشنهادی برای طراحی الگوی مطلوب حسابداری صورت گرفته و الگوی مطلوب طراحی و پیشنهاد گردیده است.

جامعه آماری و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری تحقیق شامل اساتید دانشگاه، رؤسا و مدیران بانک‌ها، اساتید و نخبگان حوزه‌های علمیه و اساتید و کارشناسان شاغل در حرفه حسابداری و حسابرسی می‌باشند. ویژگی این گروه‌ها داشتن اطلاعات کافی درباره بانکداری بدون ربا، آشنایی با احکام مربوط به عقود اسلامی و داشتن اطلاعات راجع به حسابداری و گزارشگری مالی می‌باشد که به عنوان خبرگان موضوع این تحقیق شناخته شده و جامعه آماری تحقیق را تشکیل داده‌اند. انتخاب خبرگان در این تحقیق به روش غیراحتمالی گلوله برفی بوده است.

جمع‌آوری اطلاعات

جمع‌آوری اطلاعات تحقیق به روش کتابخانه‌ای صورت گرفته و جمع‌آوری نظرات خبرگان از طریق مصاحبه و تکمیل پرسشنامه انجام شده است. از مجموع تعداد ۶۸ نفر خبره تعیین شده دسترسی به ۵۸ نفر فراهم گردیده است. پرسشنامه تهیه شده شامل ۸ سؤال مرتبط با اطلاعات فردی پاسخ‌دهندگان و ۴۸ سؤال مربوط به فرضیه‌های تحقیق بوده است. پرسشنامه بر اساس مقیاس پنج گزینه‌ای لیکرت طراحی شده است. آمار مصاحبه‌های انجام شده و پرسشنامه‌های جمع‌آوری شده در جدول شماره یک ارائه شده است.

جدول ۱: آمار خبرگان انتخاب شده به تفکیک گروه‌های چهارگانه

تعداد نظرات جمع‌آوری شده	تعداد خبرگان انتخابی	شرح	گروه
۱۴	۱۴	اساتید و کارشناسان شاغل در حرفه حسابداری و حسابرسی	گروه اول
۳۳	۳۹	رؤسا و مدیران بانک‌ها	گروه دوم
۶	۸	نخبگان حوزه‌های علمیه متخصص بانکداری بدون ربا	گروه سوم
۵	۷	اساتید دانشگاه غیرشاغل در حرفه حسابداری	گروه چهارم
۵۸	۶۸	جمع	

روش‌های آماری و نتایج تحلیل داده‌ها

همان‌گونه که عنوان شد، پس از گردآوری نظرات خبرگان، داده‌ها از طریق آمارهای توصیفی و استنباطی تجزیه و تحلیل شدند. آزمون‌های استنباطی مورد استفاده در این تحقیق عبارت‌اند از: آزمون کولموگروف - اسمیرنوف، آزمون t چندنمونه (آنالیز واریانس)، تحلیل آنالیز واریانس با آماره فیشر و مقایسه میانگین گروه‌ها با استفاده از آزمون توکی (Tukey HSD).

ادبیات و پیشینه تحقیق

بر اساس یافته‌های بشر و لوح‌های سفالین به دست آمده از ۳۶۰۰ سال قبل از میلاد، قدمت حسابداری همزاد با تمدن بشر بوده و آنچه در حال حاضر به عنوان علم حسابداری مطرح

است حاصل تجربه مترکم بشر طی قرن‌های زیادی می‌باشد. یکی از تحولات بزرگی که در حسابداری به وقوع پیوست، پیدایش حسابداری دوطرفه (دوبل) بود که توانست اثرهای زیادی بر دانش حسابداری بگذارد و همین امر سبب پیدایش شرکت‌های بزرگ تولیدی و رونق تجارت و بازرگانی در سطح بین‌المللی گردید (علیمدد و ملک‌آرائی، ۱۳۷۰، ص ۱-۷).

نتایج مطالعات انجام‌شده توسط مجامع حرفه‌ای حسابداری در خصوص چارچوب نظری گزارشگری منجر به انتشار بیانیه‌هایی شده و این بیانیه‌ها نیز اساس تدوین استانداردهای حسابداری گردیده است. هیئت استانداردهای حسابداری مالی ((FASB) (Financial Accounting Standard Board) آمریکا که یکی از نهادهای حرفه‌ای حسابداری است، چارچوب نظری حسابداری را در هفت بخش با عنوان بیانیه مفاهیم حسابداری مالی به شرح زیر منتشر نموده است.

- بیانیه ۱: هدف‌های گزارشگری مالی توسط واحدهای انتفاعی؛
  - بیانیه ۲: ویژگی‌های کیفی اطلاعات حسابداری؛
  - بیانیه ۳: عناصر صورت‌های مالی واحدهای انتفاعی؛
  - بیانیه ۴: هدف‌های گزارشگری مالی توسط واحدهای غیرانتفاعی؛
  - بیانیه ۵: شناخت و اندازه‌گیری در صورت‌های مالی توسط واحدهای انتفاعی؛
  - بیانیه ۶: عناصر صورت‌های مالی (جایگزین بیانیه شماره ۳)؛
  - بیانیه ۷: به‌کارگیری اطلاعات مرتبط با گردش وجوه نقد و ارزش فعلی در اندازه‌گیری‌های حسابداری.
- یکی از اندیشمندان علم حسابداری در خصوص فراگیرشدن بیانیه‌های FASB چنین گفته است:

دامنه نفوذ مبانی نظری فوق بسیار فراگیر شده و همه کشورهای که شرکت‌های بین‌المللی بزرگ آمریکایی در آن سرمایه‌گذاری کرده بودند از استانداردهای حسابداری مبتنی بر این چارچوب استفاده کرده‌اند. اگرچه استفاده از استانداردها اجباری بوده ولی چنان برنامه‌ریزی شده که گویی همه داوطلب استفاده از آن بوده‌اند. نفوذ اقتصادی و سیاسی بسیار زیرکانه آمریکا از طریق تدوین استانداردهای حسابداری و تفکرات پایه‌ای آنها صورت گرفت. برخی از کشورهای توسعه‌یافته اقتصادی، همراه اصلی شدند مثل انگلیس. برخی دیگر، چارچوب‌های مفهومی مشابه با تقلید از آمریکا برای خود تدوین و منتشر

کردند. می‌توان بیان کرد که آمریکا مخارج تدوین این چارچوب را سرمایه‌گذاری هوشمندانه تلقی کرده که برگشت آن را ظرف مدت کوتاهی تأمین کرد و بازده چندین‌باره این سرمایه‌گذاری همچنان ادامه دارد. کشورهای کمتر توسعه‌یافته اقتصادی که اصلاً توان و جرئت سرمایه‌گذاری برای چارچوب مفهومی را نداشتند، اگر انگلیسی‌زبان بودند آن را درست پذیرفتند. کشورهای دیگری که انگلیسی‌زبان نبودند سریعاً آن را ارزان ترجمه و استفاده کردند. در ایران تلاش شد چارچوب مفهومی با ترکیبی از ترجمه و شرایط اقتصادی کشور تدوین شود (تقفی، ۱۳۹۲، ص ۳۱).

سازمان حسابرسی ایران نیز در نشریه شماره ۱۶۰ این سازمان، مفاهیم حسابداری را در شش عنوان در قالب مفاهیم نظری گزارشگری مالی تدوین نموده است (کمیته تدوین سازمان حسابرسی، ۱۳۸۶، ص ۵).

- هدف صورت‌های مالی؛
- خصوصیات کیفی اطلاعات مالی؛
- عناصر صورت‌های مالی؛
- شناخت در صورت‌های مالی؛
- اندازه‌گیری در صورت‌های مالی؛
- نحوه ارائه اطلاعات در صورت‌های مالی؛

مفاهیم نظری انتشاریافته از سوی سازمان حسابرسی کشور شباهت زیادی با بیانیه‌های منتشره توسط FASB دارد.

۱. رویکرد چارچوب نظری گزارشگری

رویکرد غالب در تدوین چارچوب نظری گزارشگری - اعم از بیانیه‌های هیئت استانداردهای حسابداری مالی آمریکا، سازمان حسابرسی کشور و دیگر کشورها - رویکرد سودمندی در تصمیم‌گیری است که تأکید آن بر استفاده‌کنندگان گزارش‌های مالی به‌ویژه سرمایه‌گذاران و اعتباردهندگان و نیاز اطلاعاتی آنها و توان آنها در تحلیل و به‌کارگیری اطلاعات مالی است. در رویکرد فعلی مبنای ارزش‌گذاری بهای تمام‌شده و گزارشگری از طریق گزارش وضعیت مالی، گزارش سود و زیان و گزارش جریان وجوه نقد انجام می‌شود (غلامی جمکرانی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۲۳-۳۹).

۲. سیر مراحل تدوین رهنمودها و استانداردهای حسابداری و حسابرسی

پس از انقلاب شکوهمند اسلامی در ایران و حدود چهار ماه پس از تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا، در تاریخ ۱۳۶۲/۱۰/۵ قانون تشکیل سازمان حسابرسی و در ۱۳۶۶/۶/۲۵ اساسنامه سازمان حسابرسی به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است. در زیر به برخی از وظایف سازمان حسابرسی اشاره می‌گردد.

بر اساس ماده شش اساسنامه سازمان، موضوع فعالیت سازمان حسابرسی عبارت است از تأمین نیازهای اساسی دولت در زمینه حسابرسی و ارائه خدمات مالی لازم به بخش‌های دولتی و تحت نظارت دولت و تدوین و تعمیم اصول و ضوابط حسابداری و حسابرسی منطبق با موازین اسلامی و تحقق و تتبع در روش‌های علمی و عملی به منظور اعتلای دانش تخصصی منطبق با نیازهای کشور.

۱۶۱

بر اساس بند «ز» وظایف سازمان، مرجع تخصصی و رسمی تدوین اصول و ضوابط حسابداری و حسابرسی در سطح کشور، سازمان حسابرسی تعیین شده است. گزارش‌های حسابرسی و صورت‌های مالی که در تنظیم آنها اصول و ضوابط تعیین شده از طرف سازمان رعایت نشده باشد در هیچ یک از مراجع دولتی قابل استفاده نخواهد بود.

بر اساس بند «ح» وظایف سازمان، تدوین موازین اخلاقی و رفتار حرفه‌ای حسابرسان سازمان بر اساس اصول و موازین اسلامی نیز جزء وظایف سازمان است.

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، طبق اساسنامه سازمان حسابرسی، این سازمان بایستی به تدوین و تعمیم اصول و ضوابط حسابداری و حسابرسی منطبق با موازین اسلامی بپردازد. قانونگذار در همین اساسنامه برای ایجاد ضمانت اجرایی و حمایت مطلق از سازمان، ضمن تعیین سازمان به عنوان تنها مرجع تخصصی و رسمی تدوین اصول و ضوابط حسابداری و حسابرسی در سطح کشور، پیش‌بینی کرده که گزارش‌های حسابرسی و صورت‌های مالی که در تنظیم آنها اصول و ضوابط تعیین شده از طرف سازمان رعایت نشده باشد در هیچ یک از مراجع دولتی قابل استفاده نخواهد بود.

برای اطمینان از تحقق این وظیفه مهم سازمان، عملکرد سازمان بررسی شده است. هرچند در ارتباط با سیاست‌های کلان سازمان و رویکرد آن در مورد استانداردهای حسابداری و حسابرسی ملی (اسلامی) مواضع صریحی اعلام نشده، اما از بین مطالب

منتشر شده سازمان می‌توان جهت‌گیری سازمان را تا حدودی مشخص نمود. در زیر به بخشی از مطالب منتشر شده اشاره می‌شود.

سازمان حسابرسی در سال ۱۳۷۶ در نشریه شماره ۱۱۳ خود در بررسی بینش‌های مختلف تدوین استانداردهای حسابداری، سه بینش را معرفی می‌کند. این سه بینش عبارت‌اند از:

بینش اول: در این بینش اصولاً نیازی به تدوین استانداردهای ملی نیست و برای سامان‌دادن به مسائل حسابداری کشور می‌توان و باید استانداردهای حسابداری پیشرفته‌ترین کشور صنعتی را به‌درستی ترجمه کرد و با توصیف دقیق نحوه کاربرد، آنها را برای حل مسائل حسابداری کشور به کار گرفت.

بینش دوم: این بینش دقیقاً در مقابل بینش قبلی و بر این باور مبتنی است که حسابداری هر کشور باید نیازهای اقتصادی - اجتماعی جامعه را پاسخ دهد و همسو با تحولات و آرمان‌ها تغییر و تکامل یابد.

بینش سوم: در زمینه تدوین استانداردهای ملی حسابداری، بینشی عمل‌گراست که بر اعتدال و میانه‌روی، الزامات زمان و استفاده از امکانات و منابع موجود در مقیاس جهانی استوار است. در این بینش، از یک‌سو تفاوت‌های موجود بین شرایط و اوضاع و احوال اقتصادی - اجتماعی و قوانین و مقررات حاکم بر فعالیت‌ها و واحدهای اقتصادی کشور با کشورهای پیشرفته صنعتی شناسایی و پذیرفته می‌شوند و از سوی دیگر بر لزوم تدوین استانداردهایی که پاسخگوی نیازها و مسائل کشور باشند تأکید می‌گردد.

در این نشریه اعلام شده، هیئت تدوین استانداردهای حسابداری و کمیته تخصصی آن با مطالعه، بررسی و تبیین بینش‌های مختلف، بینش سوم را که با تدوین مبانی نظری برای وضع و تدوین استانداردهای ملی ملازمه دارد، انتخاب کرده است.

سازمان حسابرسی از بین سه بینش موجود، بینشی را انتخاب نموده که بر اساس آن بتواند با بهره‌گیری از مفاهیم و استانداردهای حسابداری دیگر کشورها، مفاهیم و استانداردهای حسابداری ملی را با لحاظ نمودن موازین اسلامی و ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی تدوین نماید.

بررسی استانداردهای حسابداری ملی از سوی سازمان و مقایسه آن با استانداردهای بین‌المللی می‌تواند نشان دهد که سازمان در تدوین استانداردهای حسابداری تا چه حدی به موازین اسلامی و ارزش‌های اخلاقی توجه داشته است. خوشبختانه سازمان در قسمت پایانی هر استاندارد حسابداری، تفاوت‌های آن را با استانداردهای بین‌المللی مشخص نموده که می‌تواند مبنای ارزیابی عملکرد سازمان در به‌کارگیری موازین اسلامی قرار گیرد. نتایج نشان می‌دهد که به‌رغم تصریح مفاد اساسنامه سازمان حسابداری بر این موضوع که در تدوین هر نوع ضابطه، مبنا و استاندارد باید موازین اسلامی و ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی رعایت شود، نه‌تنها موازین اسلامی در مفاهیم نظری و استانداردهای حسابداری لحاظ نشده بلکه استانداردها با شرایط و ویژگی‌های فرهنگی کشور نیز تطبیق نیافته و عمدتاً با استانداردهای حسابداری بین‌المللی همسو و هماهنگ شده است.

همچنین بررسی‌ها گویای آن است که تاکنون استاندارد حسابداری خاصی تدوین نشده که بتواند از بانکداری بدون ربا پشتیبانی کند. نظام حسابداری فعلی که بانک‌ها ملزم به پیروی از آن هستند با حسابداری رایج در دیگر کشورها از جمله کشورهای سرمایه‌داری تفاوت چندانی ندارد. به همین ترتیب استانداردهای حسابداری کشور هم برای ارزیابی رعایت استانداردهای حسابداری رایج طراحی و تدوین شده‌اند؛ بنابراین اگر بانک‌ها هم بخواهند روش‌های حسابداری خود را تغییر دهند و یا گزارشگری خود را بر مبنایی غیر از روش‌های متداول ارائه کنند، به دلیل عدم رعایت استانداردهای حسابداری، نتیجه حسابداری آنها مشروط یا مردود می‌گردد. می‌توان نتیجه گرفت که در حال حاضر سیستم حسابداری و حسابداری کشور نه‌تنها از نظام بانکداری بدون ربا پشتیبانی نمی‌کند، بلکه مانعی برای اجرای صحیح بانکداری بدون ربا نیز می‌باشد.

۳. لازم‌الاجرا شدن استانداردهای بین‌المللی گزارشگری بانکی

بانک مرکزی با هدف تهیه صورت‌های مالی استاندارد و نیز ضوابط حاکم بر فعالیت‌ها و بهبود گزارشگری در افشای اطلاعات و قابلیت مقایسه صورت‌های مالی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، طی اطلاعیه مورخ ۱۳۹۵/۱۰/۸ از بانک‌ها خواسته که صورت‌های مالی سال ۱۳۹۵ خود را بر پایه استانداردهای بین‌المللی (IFRS) تهیه کنند (www.cbi.ir).

همچنین شرکت‌های بورسی که سرمایه آنها بیش از ده هزار میلیارد ریال است نیز از سال ۱۳۹۵ ملزم به اجرای (IFRS) شده‌اند.

استانداردهای گزارشگری مالی بین‌المللی (IFRS)، به مجموعه‌ای از استانداردهای حسابداری گفته می‌شود که توسط هیئت استانداردهای حسابداری بین‌المللی (IASB) تدوین شده‌اند. هدف این استانداردها، تهیه صورت‌های مالی شرکت‌های سهامی در قالب یک استاندارد جهانی است. هیئت استانداردهای حسابداری بین‌المللی (IASB)، یک نهاد مستقل در لندن است که پانزده عضو از کشورهای مختلف دارد و کار خود را از سال ۲۰۰۱ آغاز کرده است. پایه‌گذاری این هیئت توسط شرکت‌های بزرگ حسابداری، مؤسسات مالی خصوصی و تعدادی دیگر از سازمان‌های حرفه‌ای در حوزه حسابداری است. تاکنون بیش از ۱۲۰ کشور IFRS را برای گزارش‌دهی مالی شرکت‌های خود الزامی دانسته‌اند.

با پذیرش IFRS یک شرکت می‌تواند صورت‌های مالی خود را با اصول مشابه به شرکت‌های رقیب خارجی ارائه کند؛ در نتیجه مقایسه بین اطلاعات این شرکت‌ها امکان‌پذیر می‌شود. همچنین شرکت‌هایی که در دیگر کشورها شعبه دارند و شعب مجبور باشند صورت‌های مالی خود را بر مبنای IFRS تهیه کنند، لذا قادر خواهند بود یک زبان مشترک حسابداری با شرکت مادر خود داشته باشند؛ پس استفاده از IFRS برای شرکت‌هایی که قصد سرمایه‌گذاری خارجی دارند، سودمند خواهد بود.

هرچند استانداردهای حسابداری ایران و IFRS با یکدیگر شباهت‌هایی دارد ولی تفاوت‌های معناداری هم بین آنها وجود دارد.

با وجود اعتقاد برخی بر ضرورت پذیرش جهانی IFRS گروهی بر این باورند که پذیرش کامل IFRS موجب کاهش کیفیت گزارش‌دهی‌های مالی خواهد شد و این تصور وجود دارد که تحمل هزینه‌های بالای تغییر استاندارد داخلی به IFRS مزایای بالایی را ایجاد نخواهد کرد (<https://www.systemgroup.net>).

اگرچه بانک مرکزی اجرای این استاندارد را با هدف ایجاد شفافیت در گزارشگری بانک‌ها الزامی کرده، ولی شواهد نشان می‌دهد که این تصمیم به‌تنهایی توسط بانک مرکزی، سازمان حسابرسی، جامعه حسابداران رسمی و سازمان بورس و دیگر نهادهای مالی گرفته

نشده بلکه یک تصمیم حاکمیتی است که قصد دارد به وسیله آن شرایط را برای دوره پس از برجام فراهم کند.

پیشینه پژوهش

بررسی تحقیقات گذشته نشان می‌دهد که در زمینه حسابداری بانکداری بدون ربا تحقیقات کمتری به عمل آمده است. از جمله آنها عبارت‌اند از:

شکرخواه و باباجانی (۱۳۹۱) در پژوهش «مدل مناسب حسابداری بانکداری اسلامی در ایران با تأکید بر عقود مشارکتی» با استفاده از روش دلفی و پرسش از افراد صاحب‌نظر، نارسایی‌های نظام حسابداری مورد استفاده بانک‌ها را شناسایی کرده و علاوه بر این، در مورد کاربرد «نظریه وجوه» و سیستم حسابداری حساب‌های مستقل همراه با «چارچوب مفهومی مبتنی بر مسئولیت پاسخگویی»، نظرخواهی کرده و بر اساس یافته‌های این پژوهش عوامل کلیدی یک مدل حسابداری و گزارشگری مالی مبتنی بر مبانی قانونی عملیات بانکداری بدون ربا تبیین و پیشنهاد شده است.

غلامی جمکرانی (۱۳۹۳) در پژوهش «مفاهیم نظری گزارشگری مالی با رویکرد اسلامی: ضرورت، اهداف، ویژگی‌ها و افشا» با بهره‌گیری از روش‌های تفسیری، انتقادی و دلفی، ضرورت و مؤلفه‌های این چارچوب مرجع را با رویکرد اسلامی تبیین نموده است. نتایج مطالعه نشان می‌دهد، خبرگان حرفه‌ای بر این موضوع اتفاق نظر دارند که «تفاوت اصول اقتصادی - اجتماعی واحدهای تجاری اسلامی از واحدهای تجاری اقتصاد سرمایه‌داری و عدم کفایت تأمین نیازهای اطلاعاتی استفاده‌کنندگان مسلمان و واحدهای تجاری اسلامی توسط گزارشگری مالی مرسوم، ضرورت بازنگری و تدوین چارچوب نظری با رویکردی اسلامی را ایجاب می‌نماید».

دلقندی (۱۳۷۶) پژوهشی را با عنوان «بررسی ساختارهای مالی و حسابداری عملیات بانکی بدون ربا» انجام داده است. وی ضمن بررسی منابع بانک‌ها و نحوه محاسبه و توزیع سود بین سپرده‌گذاران، به این نتیجه رسیده که عملیات حسابداری بانک‌ها در محاسبه و ثبت سود پرداختی به سپرده‌گذاران، قانون را رعایت ننموده‌اند. همچنین در بررسی صورت‌های مالی نود شرکت دریافت‌کننده تسهیلات در قالب مشارکت مدنی، سلف و

فروش اقساطی، تسهیلات دریافتی را به عنوان وام ثبت نموده و سهم سود پرداختی را به عنوان هزینه‌های مالی تلقی کرده‌اند. ایشان نتیجه بررسی پنج فرضیه را به شرح زیر اعلام کرده است: ۱. سود مورد احتساب برای سپرده‌های سرمایه‌گذاری واقعی نبوده و به‌نحو صحیحی در دفاتر عمل نمی‌شود. ۲. در تسهیلات اعطایی با نرخ سود ثابت، سود مورد احتساب واقعی نبوده، عملیات اجرایی و نظارتی بانک در مورد این عقود ضعیف و برخی ثبت‌های حسابداری آن با ماهیت اجرایی عقود همخوانی ندارد. ۳. در تسهیلات اعطایی با نرخ‌های سود از قبل تعیین‌نشده، سود مورد احتساب واقعی بوده، عملیات اجرایی و نظارتی بانک در مورد این عقود قوی‌تر و ثبت‌های حسابداری آن با ماهیت اجرایی عملیات هماهنگی دارد. ۴. اعطای تسهیلات تکلیفی و دولتی، روش‌های محاسباتی سود سپرده‌ها و تسهیلات اعطایی و نقصان عوامل رقابتی، موجب کاهش کارایی، تجهیز منابع و تخصیص بهینه آن گردیده است. ۵. ثبت عملیات حسابداری در دفاتر دریافت‌کنندگان تسهیلات بانکی با نحوه ثبت دفاتر بانک هماهنگی ندارد و به صورت ربوی انجام می‌پذیرد. ایشان در پایان پیشنهادهایی برای تقویت نظارت بانک‌ها و اصلاح روش‌های حسابداری در رابطه با تعیین سود و ثبت آن در حساب‌ها ارائه داده است.

محمدبن/براهیم (۱۳۸۸) در مقاله «مبانی اولیه حسابداری اسلامی» در مورد تفاوت‌های حسابداری اسلامی و حسابداری مرسوم اظهار می‌دارد که هدف حسابداری مرسوم تصمیم‌گیری آگاهانه استفاده‌کنندگان از اطلاعات است و حسابداری اسلامی امیدوار است مؤسسات اسلامی از طریق اعمال اصول شریعت و یا قانون اسلام در کسب‌وکار خود، پایدار مانده و قادر به ارزیابی نحوه دستیابی سازمان‌ها و مؤسسات به هدف‌های خود شوند. دومین تفاوت در مورد ارزش‌گذاری است؛ حسابداری مرسوم بر بهای تمام‌شده تأکید می‌کند و حسابداری اسلامی بر ارزش جاری تأکید دارد. سومین تفاوت در دامنه و طیف استفاده‌کننده از اطلاعات مالی است که در حسابداری مرسوم استفاده‌کنندگان اصلی را سهام‌داران و اعتباردهندگان تشکیل می‌دهند - و بیانیه شماره یک هیئت استانداردهای حسابداری مالی، طیف وسیعی از استفاده‌کنندگان را نادیده گرفته است - در صورتی که حسابداری اسلامی به تمامی حیطه‌های ذی‌نفعان شناسایی‌شده در گزارش شرکت اطلاع‌رسانی می‌کند.

ایشان در ادامه به بررسی پیشینه حسابداری مرسوم پرداخته و می‌گویند: در گذشته نظام حسابداری مرسوم به عنوان مظهر نظام سرمایه‌داری در مقابل نظام حسابداری کمونیستی قرار داشته و نتیجه‌گیری می‌کند که این حسابداری مرسوم، حسابداری سرمایه‌داری است ولی پسوند آن مورد استفاده قرار نمی‌گیرد. ایشان در ادامه عنوان می‌کند که سرمایه‌داری یک فلسفه و در بسیاری از موارد یک مذهب و عقیده دینی است و در حال حاضر مذهب مسلط بر جهان می‌باشد. نمادهای مقدس آن هم مالکیت خصوصی، حدود بازار و ثروت خداوندی برای ایجاد آن و تجارت و تأمین مالی است.

ایشان در نتیجه‌گیری مقاله می‌گویند: مؤسسات اسلامی از جمله بانک‌های اسلامی جهت برآورده کردن هدف‌های اجتماعی اقتصادی شریعت از طریق به‌کارگیری یک سیستم اقتصاد اسلامی، ایجاد شده‌اند؛ بدین ترتیب این سازمان‌ها باید به‌طور منطقی از حسابداری اسلامی استفاده کنند و با توجه به متفاوت بودن اهداف آنها، به‌کارگیری حسابداری سرمایه‌داری در مؤسسات اسلامی موجب بروز ناسازگاری و برآورده‌نشدن اهداف اجتماعی اقتصادی شریعت می‌گردد و حتی ممکن است موجب چرخش این مؤسسات به سمت مؤسسات سرمایه‌داری - از طریق تهیه اطلاعات مادی گرایانه متمرکز بر سود به‌جای اطلاعات صادقانه تهیه‌شده به وسیله حسابداری اسلامی - شود.

نتایج آزمون فرضیه‌ها

جامعه آماری این تحقیق از افراد خبره انتخاب شده و اغلب آنها دارای سوابق علمی آموزشی، پژوهشی و تجربی می‌باشند. با توجه به سطح علمی و تجربی خبرگان و اشراف آنان می‌توان به نتایج این تحقیق با اطمینان بیشتری توجه نمود و از این نتایج برای تحقق اهداف مورد نظر این پژوهش بهره جست.

نتایج آزمون فرضیه‌های تحقیق در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۲: نتایج آزمون فرضیه‌های تحقیق

شماره فرضیه	شرح	آزمون کولموگروف-اسمیرنوف	آزمون تحلیل آنالیز واریانس با آماره فیشر	بررسی اختلاف نظر گروه‌های پاسخ‌دهنده از طریق آزمون توکی
فرضیه اصلی	الگوی مطلوب حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا مبتنی بر رویکرد پاسخگویی است.	نرمال	عدم رد	اختلاف نظر اساتید حوزه با رؤسای بانک‌ها و بقیه گروه‌ها توافق نظر
فرضیه فرعی اول	سیستم حسابداری فعلی بانک‌ها متناسب با نظام بانکداری بدون ربا طراحی نشده است.	نرمال	عدم رد	اختلاف نظر اساتید حسابداری با رؤسای بانک‌ها و بقیه گروه‌ها توافق نظر
فرضیه فرعی دوم	چارچوب نظری گزارشگری نظام حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا مبتنی بر رویکرد پاسخگویی است.	نرمال	عدم رد	عدم وجود اختلاف نظر بین گروه‌ها
فرضیه فرعی سوم	چارچوب مفهومی نظام حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا بر پایه وکالت و پاسخگویی است.	نرمال	عدم رد	عدم وجود اختلاف نظر بین گروه‌ها
فرضیه فرعی چهارم	استفاده‌کنندگان اطلاعات مالی در نظام حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا دارای اهداف متفاوتی با استفاده‌کنندگان بانکداری ربوی می‌باشند.	نرمال	عدم رد	عدم وجود اختلاف نظر بین گروه‌ها
فرضیه فرعی پنجم	نظام حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا باید اطلاعاتی صحیح، منصفانه و قابل فهم ارائه کند.	نرمال	عدم رد	اختلاف نظر اساتید حسابداری با رؤسای بانک‌ها و بقیه گروه‌ها توافق نظر
فرضیه فرعی ششم	رعایت موازین اسلامی در تعیین و توزیع سود نظام حسابداری متناسب با نظام بانکداری بدون ربا مورد تأیید خبرگان می‌باشد.	نرمال	عدم رد	عدم وجود اختلاف نظر بین گروه‌ها
فرضیه فرعی هفتم	اندازه‌گیری در نظام حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا بر پایه ارزش جاری است.	نرمال	عدم رد	عدم وجود اختلاف نظر بین گروه‌ها
فرضیه فرعی هشتم	گزارشگری مالی در نظام حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا ارائه‌کننده اطلاعاتی درباره چگونگی انجام وظیفه وکالت، رعایت موازین شرع مقدس اسلام، صیانت از دارایی‌های بانک و حقوق ذی‌نفعان و نحوه ایفای مسئولیت‌های اجتماعی بانک است.	نرمال	عدم رد	عدم وجود اختلاف نظر بین گروه‌ها

۱۶۸

فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی / عبداللہی، نتاج و موسویان

نتایج به دست آمده از آزمون فرضیه‌های این تحقیق همسو با اکثر مقالاتی که در رابطه با حسابداری بانکداری بدون ربا ارائه شده، می‌باشد؛ ولی به دلیل اینکه در اغلب مقالات مرتبط با موضوع این تحقیق به یک یا دو جزء از اجزا و مؤلفه‌های نظام حسابداری بانکداری توجه شده، لذا می‌توان گفت که این مقاله با نتایج مقالات شکرخواه و باباجانی (۱۳۹۱)، غلامی جمکرانی (۱۳۹۳) و دلقندی (۱۳۷۶) هماهنگی و انطباق بیشتری دارد.

با توجه به اینکه این تحقیق با کمک خبرگان توانسته الگوی جامع و کاملی از حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا ارائه کند و مؤلفه‌های این الگو همسو و منطبق با مبانی و ارزش‌های اسلامی است، همچنین به چالش‌های فعلی بانک‌ها توجه نموده، می‌توان انتظار داشت که این الگو در بخش حسابداری و تهیه گزارش‌های مالی قسمتی از موانع موجود بر سر راه بانکداری بدون ربا را برطرف نماید.

تجزیه و تحلیل اطلاعات گردآوری شده

نتایج آمارهای توصیفی نشان می‌دهد که دو فرضیه اصلی، شش فرضیه فرعی و ده عامل غیرمستقیم این تحقیق رد نشده‌اند. برای بررسی فرضیه‌ها از طریق آزمون‌های آمار استنباطی بدین نحو عمل شده که ابتدا فرضیه‌ها از طریق آزمون کولموگروف - اسمیرنوف بررسی شده تا نرمال و یا غیرنرمال بودن فرضیه‌ها معلوم گردد. با توجه به اینکه عدد Z به دست آمده برای فرضیه‌ها بین $+1/96$ و $-1/96$ قرار داشته، نتیجه‌گیری می‌شود که داده‌های فرضیه‌های تحقیق نرمال بوده و می‌توان برای آزمون آنها از آزمون‌های پارامتریک استفاده کرد. در ادامه با استفاده از جدول آنالیز واریانس (ANOVA) به تحلیل آنالیز واریانس هر یک از فرضیه‌ها با آماره فیشر (F) پرداخته و برابری یا عدم برابری میانگین گروه‌های مختلف سنجدیده شده است. به منظور مقایسه میانگین گروه‌ها و مشخص کردن وجود و یا فقدان اختلاف نظر بین چهار گروه پاسخ‌دهنده از آزمون (Tukey) استفاده شده است. سپس نتایج حاصل از مقایسه میانگین گروه‌ها برای فرضیه اصلی و هشت فرضیه فرعی بررسی و تحلیل شده‌اند.

۱. خلاصه یافته‌های تحقیق

نتایج آزمون و تحلیل فرضیه اصلی تحقیق

نتایج آزمون آنالیز واریانس نشان می‌دهد فرضیه اصلی تحقیق رد نشده و می‌توان نتیجه گرفت: «الگوی مطلوب حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا مبتنی بر رویکرد پاسخگویی است».

نتایج اجرای آزمون توکی در مورد فرضیه اصلی تحقیق نشان می‌دهد، بین گروه اساتید حوزه و گروه رؤسا و مدیران بانکها راجع به فرضیه اصلی تحقیق اختلاف نظر وجود دارد که به نظر می‌رسد این اختلاف نظر از تفاوت نگاه دو گروه به مقوله بانکداری می‌باشد. در سایر گروه‌ها این اختلاف نظر دیده نمی‌شود.

نتیجه و جمع‌بندی حاصل از عدم رد فرضیه اصلی تحقیق این موضوع را به اثبات می‌رساند که خبرگان معتقدند الگوی مطلوب حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا مبتنی بر رویکرد پاسخگویی است. در ادامه نتایج آزمون هشت فرضیه فرعی تحقیق تحلیل شده‌اند.

الف) نتایج آزمون و تحلیل فرضیه فرعی اول

نتایج آزمون آنالیز واریانس نشان می‌دهد این فرضیه رد نشده و می‌توان نتیجه گرفت: «سیستم حسابداری فعلی بانکها متناسب با نظام بانکداری بدون ربا طراحی نشده است».

نتایج اجرای آزمون توکی در مورد فرضیه فرعی اول نشان می‌دهد، بین گروه اساتید و کارشناسان شاغل در حرفه حسابداری و حسابرسی با گروه رؤسا و مدیران بانکها راجع به فرضیه فرعی اول اختلاف نظر وجود دارد؛ ولی این اختلاف نظر در سایر گروه‌ها دیده نمی‌شود.

نتیجه و جمع‌بندی حاصل از عدم رد فرضیه فرعی اول این موضوع را به اثبات می‌رساند که خبرگان معتقدند قوانین و مقررات، مفاهیم، استانداردها و روش‌های حسابداری فعلی نمی‌توانند از نظام حسابداری بدون ربا پشتیبانی کنند. آنها همچنین بر این باورند که نظام حسابداری فعلی بانکها نمی‌تواند سود و زیان واقعی عقود اسلامی را محاسبه کند و در نتیجه قادر به تخصیص درست سود و زیان سهام‌داران، سپرده‌گذاران و

مشتریان نیست. خبرگان همچنین معتقدند که گزارشگری فعلی بانکها نمی تواند وضعیت حسابها را بر مبنای نظام بانکی بدون ربا به نحو مطلوب منعکس نماید؛ بنابراین طبق نتایج به دست آمده از فرضیه فرعی اول می توان گفت: برای اجرای صحیح بانکداری بدون ربا در کشور و جلوگیری از ربوی شدن عملیات بانکی، تغییر نظام حسابداری بانکداری بدون ربا ضرورتی اجتناب ناپذیر است.

ب) نتایج آزمون و تحلیل فرضیه فرعی دوم

نتایج آزمون آنالیز واریانس نشان می دهد این فرضیه رد نشده و می توان نتیجه گرفت: «چارچوب نظری گزارشگری نظام حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا مبتنی بر رویکرد پاسخگویی است».

نتایج اجرای آزمون توکی در مورد فرضیه فرعی دوم نشان می دهد بین گروه های پاسخ دهنده اختلاف نظر وجود ندارد.

نتیجه و جمع بندی حاصل از عدم رد فرضیه فرعی دوم این موضوع را به اثبات می رساند که خبرگان معتقدند چارچوب نظری گزارشگری نظام حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا مبتنی بر رویکرد پاسخگویی است؛ به عبارت دیگر چارچوب نظری گزارشگری حسابداری بر مبنای رویکرد پاسخگویی را بر رویکرد سودمندی در تصمیم گیری برای نظام بانکداری بدون ربا ترجیح داده اند.

ج) نتایج آزمون و تحلیل فرضیه فرعی سوم

نتایج آزمون آنالیز واریانس نشان می دهد این فرضیه رد نشده و می توان نتیجه گرفت: «چارچوب مفهومی نقش نظام بانکداری بدون ربا در قبال منابع سپرده گذاران مبتنی بر رابطه وکیل و موکل است».

نتایج اجرای آزمون توکی در مورد فرضیه فرعی سوم نشان می دهد بین گروه های چهارگانه پاسخ دهنده اختلاف نظر وجود ندارد.

نتیجه و جمع بندی حاصل از رد نشدن فرضیه فرعی سوم این موضوع را به اثبات می رساند که با توجه به متفاوت بودن چارچوب نظری نظام اقتصاد اسلامی با نظام اقتصاد سرمایه داری، این دو نظام دارای اهداف متفاوتی هستند؛ به همین دلیل بانکداری هم در این

دو نظام با یکدیگر تفاوت اساسی دارند. شالوده و اساس بانکداری در اقتصاد سرمایه‌داری عملیات ربوی است و رابطه بین بانک و مشتری رابطه بدهکار و بستانکار است (کاشانی، ۱۳۷۶)؛ در صورتی که در بانکداری بدون ربا عملیات بانک غیرربوی و رابطه بین بانک و مشتری رابطه وکیل و موکل است. در این صورت بانک بایستی نقش واقعی وکالت خود را ایفا کند و به موکلان خود پاسخگو باشد. در این فرضیه همچنین خبرگان اعتقاد دارند که در تدوین مفاهیم و استانداردهای حسابداری بایستی موازین اسلامی و ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی حاکم باشد.

د) نتایج آزمون و تحلیل فرضیه فرعی چهارم

نتایج آزمون آنالیز واریانس نشان می‌دهد این فرضیه رد نشده و می‌توان نتیجه گرفت: «استفاده‌کنندگان اطلاعات مالی در نظام حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا دارای اهداف متفاوتی با استفاده‌کنندگان بانکداری ربوی می‌باشند».

نتایج اجرای آزمون توکی در مورد فرضیه فرعی چهارم نشان می‌دهد بین گروه‌های پاسخ‌دهنده اختلاف نظر وجود ندارد.

نتیجه و جمع‌بندی فرضیه فرعی چهارم نشان می‌دهد که خبرگان معتقدند استفاده‌کنندگان از اطلاعات حسابداری بانک‌های بدون ربا اهداف متفاوتی با استفاده‌کنندگان نظام ربوی (رایج) دارند. یکی از اهداف ذی‌نفعان، کسب حداکثر سود در چارچوب موازین اسلامی است. همچنین بر اساس این فرضیه، اطلاعات بانک‌ها باید به‌گونه‌ای ارائه شود تا استفاده‌کنندگان بتوانند بانک‌ها را در خصوص دستیابی به اهدافشان ارزیابی کنند. خبرگان همچنین اعتقاد دارند که استفاده‌کنندگان اصلی صورت‌های مالی برای تصمیم‌گیری درست، باید بتوانند بانک‌ها را ارزیابی کنند.

ه) نتایج آزمون و تحلیل فرضیه فرعی پنجم

نتایج آزمون آنالیز واریانس نشان می‌دهد این فرضیه رد نشده و می‌توان نتیجه گرفت: «نظام حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا باید اطلاعاتی صحیح، منصفانه و قابل فهم ارائه کند».

نتایج اجرای آزمون توکی در مورد فرضیه فرعی پنجم نشان می‌دهد بین گروه اساتید حسابداری با گروه رؤسا و مدیران بانک‌ها در خصوص فرضیه فرعی پنجم اختلاف نظر وجود دارد. در سایر گروه‌ها این اختلاف نظر دیده نمی‌شود.

نتیجه و جمع‌بندی فرضیه فرعی پنجم نشان می‌دهد که خبرگان معتقدند بانک‌ها باید در ارائه اطلاعات، عدل و انصاف را رعایت کنند (رفتار به عدالت). همچنین بانک‌ها باید اطلاعاتی صحیح و قابل فهم ارائه و اطلاعات را به‌طور کامل افشا نمایند. خبرگان معتقدند گزارشگری بانک‌ها باید منصفانه و با رویکرد تشخیص فعالیت‌های غیرشرعی و حرام باشد. همچنین آنها معتقدند که بانک‌ها باید اطلاعات مهم و صحیحی را به استفاده‌کنندگان ارائه کنند تا برای تصمیم‌گیری درست آنها در معامله با بانک‌های بدون ربا مفید و مؤثر باشد.

و) نتایج آزمون و تحلیل فرضیه فرعی ششم

نتایج آزمون آنالیز واریانس نشان می‌دهد این فرضیه رد نشده و می‌توان نتیجه گرفت: «رعایت موازین اسلامی در تعیین و توزیع سود نظام حسابداری متناسب با نظام بانکداری بدون ربا مورد تأیید خبرگان می‌باشد».

نتایج اجرای آزمون توکی در مورد این فرضیه نشان می‌دهد بین گروه‌های پاسخ‌دهنده اختلاف نظر وجود ندارد.

نتیجه و جمع‌بندی فرضیه فرعی ششم نشان می‌دهد که خبرگان معتقدند بانک‌ها باید شناخت درآمد و سود را بر مبنای عملکرد واقعی محاسبه و در فعالیت‌های خود از هرگونه عملیات ربوی اجتناب ورزند. در پرداخت تسهیلات، عقود اسلامی را به‌درستی اجرا کنند و تسهیم سود و زیان بین ذی‌نفعان (سپرده‌گذاران و سهامداران) را بر مبنای موازین اسلامی انجام دهند. نتیجه رد شدن فرضیه این موضوع را تأیید می‌کند که ذی‌نفعان در نظام بانکداری بدون ربا به دنبال نتایج عملکرد واقعی سرمایه‌گذاری خود هستند و تمایلی هم ندارند که نظام حسابداری بانک با استفاده از روش‌های غیرمنطقی و یا تأخیر در شناسایی درآمد سرمایه‌گذاری‌های بانک، سود حاصله را به‌طور جانبدارانه توزیع کند. همچنین

سپرده‌گذاران و سهام‌داران بانک تمایلی ندارند که برای افزایش سود سرمایه‌گذاری‌ها، بانک به انجام عملیات ربوی و معاملات غیرشرعی و حرام بپردازد.

ز) نتایج آزمون و تحلیل فرضیه فرعی هفتم

نتایج آزمون آنالیز واریانس نشان می‌دهد این فرضیه رد نشده و می‌توان نتیجه گرفت: «اندازه‌گیری در نظام حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا بر پایه ارزش جاری است». نتایج اجرای آزمون توکی در مورد فرضیه فرعی هفتم نشان می‌دهد بین گروه‌های پاسخ‌دهنده اختلاف نظر وجود ندارد.

نتایج فرضیه فرعی هفتم بر این موضوع تأکید می‌کند که برای محاسبه درآمد صحیح بانک‌ها و تعیین سود واقعی سهام‌داران و سپرده‌گذاران و عدم انتقال درآمدهای یک دوره به دوره‌های بعد، لازم است اندازه‌گیری در نظام حسابداری بانکداری بدون ربا بر مبنای ارزش جاری انجام شود. خبرگان در خصوص این فرضیه اعتقاد دارند بانک‌ها باید از روش‌هایی استفاده کنند که موجب غرر (خدعه و فریب) نشود و از انتقال ثروت سپرده‌گذاران به سهام‌داران و بالعکس اجتناب گردد.

ح) نتایج آزمون و تحلیل فرضیه فرعی هشتم

نتایج آزمون آنالیز واریانس نشان می‌دهد که این فرضیه رد نشده و می‌توان نتیجه گرفت: «گزارشگری مالی در نظام حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا ارائه‌کننده اطلاعاتی درباره چگونگی انجام وظیفه وکالت، میزان رعایت موازین شرع مقدس اسلام، صیانت از دارایی‌های بانک و حقوق ذی‌نفعان و نحوه ایفای مسئولیت‌های اجتماعی بانک است». نتایج اجرای آزمون توکی در مورد فرضیه فرعی هشتم نشان می‌دهد بین گروه‌های پاسخ‌دهنده اختلاف نظر وجود ندارد.

نتایج فرضیه فرعی هشتم بر این موضوع تأکید می‌کند که اهداف گزارشگری مالی در نظام حسابداری بانکداری بدون ربا باید حاوی اطلاعاتی باشد که نشان دهد بانک در فعالیت‌های خود موازین اسلامی را رعایت کرده است. اهم الزامات این فرضیه در خصوص اهداف گزارشگری به شرح زیر است - اهداف زیر مهم‌ترین الزامات گزارشگری

بوده و اهداف گزارشگری عام از قبیل کفایت سرمایه بانک برای تحمل زیان‌ها و خطرات تجاری و ... بایستی مطابق گزارشگری حسابداری رایج انجام شود :-

- ارائه اطلاعاتی درباره چگونگی انجام وظیفه وکالت؛
- ارائه اطلاعات در مورد نحوه ایفای مسئولیت‌های اجتماعی بانک و انجام مسئولیت‌های محوله؛
- ارائه اطلاعات در مورد اندازه‌گیری و توزیع منصفانه سود بین سپرده‌گذاران و سهام‌داران؛
- ارائه اطلاعات لازم درباره رعایت موازین اسلامی؛
- ارائه اطلاعات لازم در مورد درآمدها و هزینه‌های مغایر با موازین اسلامی و نحوه مصرف آنها؛

- ارائه اطلاعات در مورد منابع و مصارف قرض‌الحسنه و موضوعات مصارف آن؛
- ارائه اطلاعات در مورد گردش عملیات سپرده‌های مشاع و غیرمشاع (خاص) و سرمایه‌گذاری‌ها، نرخ بازده سرمایه‌گذاری‌های بانک و سپرده‌گذاران و پیش‌بینی وضعیت سودآوری آتی سرمایه‌گذاری‌ها.

بررسی اختلاف‌نظر گروه‌های چهارگانه خبرگان نشان می‌دهد که خبرگان در مورد فرضیه‌های فرعی دو، سه، چهار، شش، هفت و هشت اختلاف‌نظری ندارند؛ ولی گروه اساتید حوزوی و رؤسا و مدیران بانک‌ها در فرضیه اصلی نظرات یکسانی دارند. همچنین اساتید حسابداری و رؤسا و مدیران بانک‌ها در خصوص فرضیه فرعی اول با مضمون «در حال حاضر حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا در بانک‌ها استقرار نیافته» و فرضیه فرعی پنجم با مضمون «مهم‌ترین ویژگی‌های کیفی اطلاعات در حسابداری بانکداری بدون ربا کدام‌اند؟» با یکدیگر اختلاف‌نظر دارند. به نظر می‌رسد نگرش برخی از اساتید حسابداری این است که حسابداری یک علم است و تحت تأثیر جهان‌بینی‌های مختلف قرار ندارد؛ به همین دلیل معتقدند که حسابداری رایج - که در کشورهای سرمایه‌داری شکل گرفته - می‌تواند برای شرکت‌ها و بانک‌های ایرانی هم استفاده شود. رؤسا و مدیران بانک‌ها به دلیل اینکه مستقیماً با بانکداری بدون ربا در ارتباط هستند، نسبت به نظام حسابداری بانک‌ها نظر متفاوتی دارند.

۲. نتایج آزمون و تحلیل سؤالات غیرمستقیم مؤثر بر بانکداری بدون ربا

در این تحقیق در خصوص دیگر عوامل (ده عامل) مؤثر بر اصلاح نظام بانکداری بدون ربا از خبرگان سؤال شده که نتایج آن به شرح زیر است:

خبرگان معتقدند تخصصی شدن بانکها در استقرار نظام بانکداری بدون ربا مؤثر است. در صورت تخصصی شدن بانکها، حسابداری این بانکها نیز می تواند عملیات ثبت و گزارشگری خود را در یک صنعت مشخص متمرکز نموده و با پیچیدگی های خاص صنعت خود را تطبیق دهد.

ایشان بر این باورند قانونی و نهادینه شدن نظارت «نماینده ولی فقیه» یا «هیئت نظارت شرعی» در بانک مرکزی و سایر بانکها می تواند در استقرار بانکداری بدون ربا مؤثر باشد. - خبرگان ضمن تأیید هر دو گزینه، استقرار هیئت نظارت را بر نماینده ولی فقیه ارجح دانسته اند -

خبرگان معتقدند تفکیک فعالیت های قرض الحسنه در قالب بانک یا صندوق قرض الحسنه می تواند در استقرار نظام بانکداری بدون ربا مؤثر باشد. در صورت تمرکز فعالیت های قرض الحسنه در بانک های خاص، لازم است عملیات ثبت حسابداری و گزارشگری این گونه بانکها متناسب با شرایط قرض الحسنه که متفاوت با جمع آوری سپرده ها و پرداخت تسهیلات است، طراحی و استقرار یابد.

بر اساس نظر خبرگان تأمین مالی نیازمندان از طریق قرض الحسنه می تواند در استقرار بانکداری بدون ربا مؤثر باشد. با توجه به محدود بودن قرض الحسنه به برخی موضوعات ویژه، افراد برای رفع نیازهای ضروری خود به دریافت تسهیلات روی می آورند و نظام حسابداری هم با علم به این موضوع سود تسهیلات را محاسبه و از آنها دریافت می کند. این گونه معاملات طرف های معامله را با مشکل شرعی مواجه می کند.

خبرگان، طراحی و اجرای حسابداری متناسب با نظام بانکداری بدون ربا را در توانمندی سازی و کاراتر نمودن بانک های فعال در حوزه بانکداری بدون ربا مؤثر می دانند.

ایشان رعایت اخلاق حرفه ای اسلامی در محیط حسابداری اسلامی را در توانمندی سازی و کاراتر نمودن بانک های فعال در حوزه بانکداری بدون ربا مؤثر می دانند.

خبرگان، درستکاری ثبت‌کنندگان حساب‌ها، همچنین خداترس بودن - کلیه دست‌اندرکاران - و پرهیز از ظلم (ستم‌نکردن) را در استقرار بانکداری بدون ربا مؤثر می‌دانند.

۳. ارائه الگوی مطلوب حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا

با توجه به نتایج حاصله و استخراج اجزای الگوی مطلوب حسابداری از نتایج مذکور، در زیر مدل مفهومی الگوی حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا ارائه شده است. مدل مفهومی الگوی مطلوب حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا

چند نکته در مورد مدل مفهومی الگوی حسابداری متناسب با بانکداری بدون ربا:

نکته اول: اگرچه الگوی حسابداری پیشنهادی از نظر مفهومی با حسابداری رایج متفاوت است، اما به این معنی نیست که مفاهیم و استانداردهای رایج را نفی می‌کند، بلکه این الگو با حفظ اصول کلی خود، مفاهیم و استانداردهای رایجی را که با موازین اسلامی در تعارض نیستند، استفاده می‌کند.

نکته دوم: انجام هر تحولی در حسابداری بانکها مستلزم اصلاح قوانین و مقررات کشور و به‌ویژه اصلاح استانداردهای حسابداری و حسابرسی است. در غیر این صورت با وجود اهرم قانونی به نام حسابرسی که معیار آن استانداردهای حسابداری رایج است، تغییر نظام حسابداری بانکها غیرممکن خواهد بود.

نکته سوم: اگرچه الگوی حسابداری پیشنهادی در رابطه با بانکداری مطرح شده است، اما این الگو قابلیت اجرا در دیگر بنگاه‌های اقتصادی، تولیدی، خدماتی و غیرانتفاعی در بخش‌های خصوصی، عمومی و تعاونی را دارد.

نکته چهارم: در نظام حسابداری بانکداری اسلامی که در کشورهای مسلمان رواج یافته، موضوع زکات یکی از ارکان نظام مذکور است. با توجه به مبانی فقه شیعه و اینکه پرداخت خمس و زکات یک وظیفه شرعی فردی است و نمی‌توان این وجوه را از حساب بانکی افراد یا شرکتها برداشت کرد، در الگوی پیشنهادی، به این امر نشده است.

۴. گزارش‌ها و صورت‌های مالی متناسب با الگوی پیشنهادی

گزارشگری مالی عنوان‌شده در الگوی پیشنهادی فوق بایستی در قالب گزارش‌ها و صورت‌های مالی ذیل ارائه شود:

- الف) گزارش عملکرد دوره مالی
- ب) صورت‌های مالی و یادداشت‌های همراه شامل:
  - صورت وضعیت مالی؛
  - صورت سود و زیان و صورت سود و زیان جامع؛
  - صورت جریان وجوه نقد؛
  - صورت تغییرات در منابع مشاع؛

- صورت تغییرات در منابع غیرمشاع (خاص)؛
- صورت تغییرات در مصارف مشاع؛
- صورت تغییرات در مصارف غیرمشاع (خاص)؛
- صورت منابع و مصارف وجوه قرض الحسنه؛
- صورت تغییرات در حقوق صاحبان سرمایه؛
- یادداشت‌های همراه.

ج) هرگونه گزارش یا صورت مالی و سایر اطلاعات که بر حسب شرایط اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی محل استقرار بانک و حوزه فعالیت آن برای استفاده‌کنندگان مفید باشد. هرچند صورت‌های مالی متناسب با الگوی پیشنهادی قابل ارائه است، ولی لازم است چگونگی تنظیم گزارش عملکرد و صورت‌های مالی مرتبط با این الگو در قالب استانداردهای حسابداری بانکداری بدون ربا تهیه و توسط مراجع قانونی الزامی گردد.

۱۷۹

۵. مقایسه الگوی مطلوب و الگوی رایج حسابداری

الگوی مطلوب پیشنهادی این تحقیق با الگوی رایج حسابداری تفاوت‌های اساسی دارد؛ ولی در برخی از موارد نیز مشابه با یکدیگرند. به منظور مقایسه مهم‌ترین تفاوت‌های حسابداری رایج و الگوی پیشنهادی جدول ذیل ارائه شده است:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۳: مقایسه اهم تفاوت‌های حسابداری رایج و الگوی پیشنهادی

شرح	حسابداری رایج	الگوی مطلوب پیشنهادی
چهارچوب نظری گزارشگری (رویکرد)	سودمندی در تصمیم‌گیری	پاسخگویی
چهارچوب مفهومی نقش نظام بانکداری در قبال منابع سپرده‌گذاران	مالک (بانک مالک سپرده‌های سپرده‌گذاران است).	وکیل (بانک به عنوان وکیل سپرده‌گذاران حق الوکاله دریافت می‌کند).
اهداف استفاده‌کنندگان از اطلاعات مالی	مهم‌ترین هدف کسب حداکثر سود	کسب حداکثر سود با رعایت موازین اسلامی
ویژگی‌های اطلاعات	مربوط و قابل اتکا بودن	صحیح، منصفانه و قابل فهم
تعیین و توزیع سود	بر پایه نرخ اعلامی بانک	سود واقعی بر اساس موازین اسلامی
اندازه‌گیری	بر مبنای اصل قیمت تمام‌شده و در برخی از موارد ارزش جاری	به روش ارزش جاری
اهداف گزارشگری	ارائه اطلاعات برای ارزیابی عملکرد مالی و انعطاف‌پذیری مالی	ارائه اطلاعاتی درباره چگونگی انجام وظیفه وکالت، اندازه‌گیری و توزیع منصفانه سود بین سپرده‌گذاران و سهام‌داران، رعایت موازین اسلامی، گردش قرض‌الحسنه، سپرده‌ها مشاع و غیرمشاع (خاص)

۱۸۰

۶. پیشنهادهای تحقیق

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل فرضیه‌های تحقیق که مبتنی بر دانش و تجارب بالای خبرگان حوزه‌های حسابداری و حسابرسی، بانکداری، اساتید حوزه و دانشگاه‌ها می‌باشد و با توجه به «الگوی پیشنهادی حسابداری متناسب با نظام بانکداری بدون ربا» که با فرهنگ، اعتقادات و باورهای مردم ایران اسلامی سازگار است و به منظور عملیاتی شدن این الگو و تحقق اهداف موردنظر نظام جمهوری اسلامی، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

الف) پیشنهاد برای مجلس شورای اسلامی

به نمایندگان مجلس شورای اسلامی پیشنهاد می‌شود به منظور اصلاح طرح بانکداری بدون ربا به‌ویژه نظام حسابداری بانک‌ها، نسبت به انجام تغییرات زیر اقدام کنند:

۱. افزودن جملات «حذف ربا از نظام بانکداری کشور» و «تحقق عدالت اجتماعی» به

اهداف قانون (ماده یک).

۲. افزودن ماده‌ای به طرح مبنی بر «پرهیز از انجام عملیات ربوی و فعالیت‌های غیرشرعی و حرام».
۳. افزودن ماده‌ای به طرح مبنی بر «در صورت تحصیل درآمد از محل عملیات ربوی و یا معاملات غیرشرعی و حرام، مبلغ تحصیل شده در حساب‌های جداگانه ثبت و با نظارت هیئت نظارت شرعی مصرف گردد».
۴. تغییر عنوان «هیئت نظارت» به «سازمان بانکداری اسلامی».
۵. واگذاری مسئولیت تدوین استانداردهای حسابداری و حسابرسی بانکداری بدون ربا به هیئت تدوین استانداردهای حسابداری و حسابرسی بانکداری بدون ربا زیر نظر سازمان مذکور در بند قبل و مشروط نمودن مصوبات آن به تأیید هیئت نظارت شرعی بانک مرکزی (ماده ۱۲۸).
۶. واگذاری مسئولیت تعیین صلاحیت حسابرسان بانک‌ها به سازمان مذکور (ماده ۱۳۰).
۷. به منظور ترویج سنت حسنه قرض الحسنه، پیشنهاد می‌شود منابع جمع‌آوری شده از سپرده‌های قرض الحسنه از کسر هرگونه سپرده قانونی و سپرده‌های دیگر معاف گردد و تمامی منابع صرف پرداخت قرض الحسنه شود (ماده ۵۰).
۸. موضوع ارائه صورت منابع و مصارف وجوه قرض الحسنه به عنوان یکی از صورت‌های اساسی توسط بانک‌ها الزامی گردد (ماده ۵۲).
۹. موضوع ارائه صورت تغییرات منابع و مصارف سپرده‌های سرمایه‌گذاری مشاع (عام) به عنوان یکی از صورت‌های اساسی توسط بانک‌ها الزامی گردد (بعد از ماده ۶۱).
۱۰. موضوع ارائه صورت تغییرات منابع و مصارف سپرده‌های سرمایه‌گذاری غیرمشاع (خاص) به عنوان یکی از صورت‌های اساسی توسط بانک‌ها الزامی گردد (بعد از ماده ۶۳).
۱۱. موضوع ارائه گزارش عملکرد سالانه توسط بانک‌ها الزامی شود و مسئولیت بررسی این گزارش برای طرح در مجمع بر عهده حسابرس و بازرس بانک قرار گیرد.

۱۲. هرگونه حکم تکلیفی از طرف قوه مقننه و قوه مجریه در برنامه پنج‌ساله توسعه و برنامه و بودجه سالانه و سایر قوانین قبل از تأمین منابع آن، منع گردد تا از این بابت خسارتی متوجه سپرده‌گذاران و سایر مشتریان بانک نگردد.

۱۳. به‌جای واژه جرایم تأخیر در بخش هفتم از فصل پنجم طرح، از واژه جریمه تخلف استفاده گردد و وجوه جمع‌آوری‌شده را به عنوان حکم حکومتی در قالب وجوه اداره‌شده یا حساب‌های مسدودی نزد بانک‌ها، صرف تقویت منابع قرض‌الحسنه و پرداخت تسهیلات تکلیفی بانک‌ها گردد (بعد از ماده ۸۶).

۱۴. تخلفات ناشی از دست‌کاری صورت‌های مالی، تغییر روش‌ها به منظور کتمان درآمدها، عدم افشای کامل اطلاعات، عدم رعایت ضوابط و مقررات عقود اسلامی، محاسبه نادرست سود سپرده‌گذاران، مصرف منابع قرض‌الحسنه در غیر از موضوعات تعیین‌شده و ... به طرح اضافه شود (ذیل ماده ۱۳۲).

۱۵. بانک ملزم گردد جرایم را از محل سود انباشته و یا دیگر اجزای حقوق صاحبان سهام بانک کسر و پرداخت کند. همچنین تنبیهات تعیین‌شده در طرح به‌نحوی تعیین شود تا خسارتی متوجه سپرده‌گذاران و سایر مشتریان بانک نگردد.

۱۶. ضمن ملغی‌شدن کلیه قوانین و مقررات مغایر با بانکداری بدون ربا، مسئولیت بازنگری و اصلاح آیین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌ها و روش‌های جاری بانک‌ها در طرح جدید بر عهده سازمان بانکداری اسلامی قرار گیرد.

ب) پیشنهاد به بانک مرکزی

۱. تعیین حق‌الوکاله بانک‌ها برای عقود مختلف و روش‌های محاسبه سود سپرده‌گذاران، سقف سود تسهیلات عقود مبادله‌ای و ... برای هر دوره مالی.

۲. ابلاغ دستورالعمل نحوه کسر جرایم تخلف با حکم حکومتی و نحوه نگهداری حساب‌ها و چگونگی مصرف وجوه در پرداخت قرض‌الحسنه و یا تسهیلات تکلیفی دولت.

۳. در صورتی که بانک‌ها به دلیل تخلف از مقررات بانکی ملزم به افزایش میزان سپرده قانونی گردند، بانک‌ها مکلف شوند میزان سپرده‌های اضافی را از محل اندوخته‌ها، سود انباشته و سایر منابع مرتبط با بانک و سهام‌داران برداشت کنند.

۴. با توجه به پاسخ خبرگان در مورد اینکه تفکیک قرض الحسنه در قالب بانک یا صندوق‌های قرض الحسنه می‌تواند در استقرار بانکداری بدون ربا مؤثر باشد، پیشنهاد می‌شود بانک مرکزی مطالعاتی را در این زمینه به عمل آورد.

۵. با توجه به پاسخ خبرگان در مورد اینکه تخصیص شدن بانک‌ها می‌تواند در استقرار بانکداری بدون ربا مؤثر باشد، بانک مرکزی باید مطالعاتی را در این زمینه به عمل آورد.

۶. بانک مرکزی طی دستورالعملی بانک‌ها را ملزم کند تا گزارش عملکرد و صورت‌های مالی خود را علاوه بر هیئت‌مدیره به تأیید هیئت نظارت شرعی نیز برسانند.

ج) پیشنهاد برای تدوین استانداردهای حسابداری بانکداری بدون ربا

۱. هیئت تدوین استانداردهای حسابداری و حسابرسی بانکداری بدون ربا مفاهیم نظری، استانداردهای اخلاق حرفه‌ای حسابداری و حسابرسی بانکداری بدون ربا را در چارچوب الگوی پیشنهادی تدوین و پس از دریافت نظر صاحب‌نظران و خبرگان، مفاهیم نظری و استانداردهای مزبور را انتشار دهد.

۲. هیئت تدوین استانداردهای حسابداری و حسابرسی بانکداری بدون ربا به منظور قابل استفاده شدن صورت‌های مالی بانک‌ها در مراودات و معاملات بین‌المللی، در چارچوب الگوی پیشنهادی، استانداردی را تهیه کند تا بر اساس آن بانک‌ها مکلف شوند علاوه بر صورت‌های مالی اساسی پیشنهادشده در این الگو، صورت‌های مالی خود را بر پایه استانداردهای بین‌المللی IFRS تهیه و ارائه کنند.

منابع و مأخذ

۱. ثقفی، علی؛ نظریه‌های حسابداری؛ ج ۱، تهران: انجمن حسابداری ایران، ۱۳۹۲.
۲. دلقندی، سیدابوالفضل؛ «بررسی ساختارهای مالی و حسابداری عملیات بانکی بدون ربا»؛ مجموعه سخنرانی و مقالات هشتمین سمینار بانکداری اسلامی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۶.
۳. سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۴ (www.cbi.ir).

۴. شکرخواه، جواد و جعفر باباجانی؛ «مدل مناسب حسابداری بانكداري اسلامي در ايران با تأكيد بر عقود مشاركتي»؛ فصلنامه بورس اوراق بهادار، س ۵، ش ۱۷، ۱۳۹۱.
۵. علیمدد، مصطفی و نظام‌الدین ملک‌آرائی؛ اصول حسابداری؛ ج ۱، چ ۳، تهران: انتشارات سازمان حسابرسی، ۱۳۷۰.
۶. غلامی جمکرانی، رضا؛ «مفاهیم نظری گزارشگری مالی با رویکرد اسلامی: ضرورت، اهداف، ویژگی‌ها و افشا»؛ رساله دکتری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، ۱۳۹۳.
۷. غلامی جمکرانی، رضا و دیگران؛ «مؤلفه‌های کلیدی مفاهیم نظری گزارشگری مالی با رویکرد اسلامی»؛ دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت، س ۴، ش ۱۳، ۱۳۹۴.
۸. قانون اساسنامه سازمان حسابرسی مصوب مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۶.
۹. قانون تأسیس سازمان حسابرسی مصوب مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۲.
۱۰. کدیور، مهدی؛ «چارچوب نظری گزارشگری مالی، از آغاز تا امروز»؛ دانش و پژوهش حسابداری؛ ش ۴۱، ۱۳۹۴.
۱۱. کمیته تدوین استانداردهای حسابداری؛ استانداردهای حسابداری (نشریه ۱۶۰)؛ چ ۱۷، تهران: انتشارات سازمان حسابرسی، ۱۳۸۶.
۱۲. محمدبن‌ابراهیم، شاهول؛ «مبانی اولیه حسابداری اسلامی»؛ ترجمه علی‌اکبر نونهال نهر و محمدابراهیم پورزرنندی؛ نشریه حسابدار، ش ۲۱۱، ۱۳۸۸.
۱۳. هیئت تدوین استانداردهای حسابداری؛ مبانی نظری حسابداری و گزارشگری مالی (نشریه ۱۱۳)؛ تهران: انتشارات سازمان حسابرسی، ۱۳۷۶.
14. Hofsted Greet; "the cultural context of Accounting, in Accounting and culture"; Bary E.Cushing (ed), **American Accounting**, 1987.
15. Hopwood, A.; "The Future of Accounting Harmonization in the Community"; **European Accounting**, 1991.